

Az arnhemi teológiai konferencia.

Hollandia gyönyörű kertvárosában, az Oolgaardt-háznak nevezett és a holland szabad keresztény egyház tulajdonát képező nagyszerű otthonban zajlott le az az ötnapos nemzetközi teológiai konferencia, (jul. 28—aug. 2), melynek lefolyásáról az alábbiakban kívánunk beszámolni.

A konferencián tíz állam, és pedig Amerika, Anglia, Németország, Franciaország, Svájc, Hollandia, Svédország, Csehország, Magyarország és Románia kiküldöttei vettek részt, körülbelül összesen ötvenen. Egyházunkat dr. Varga Béla egyházi főjegyző képviselte, a magyarországi unitárius egyház kiküldöttje Ferencz József missziói lelkész volt. Ardealból jelen voltak még Nagy Zoltán akadémista és e sorok írója.

Az 1932-ben Kopenhágában tartott nemzetközi kongresszus zárógyűlésén elhatározta, hogy a következő alkalommal, és pedig 1937 nyarán Angliában, Oxfordban fog összegyűlni. Az arnhemi konferencia tulajdonképpen azt a célt szolgálta, hogy a különböző országokból összegyűlt kiküldöttekkel a jelenlegi teológiai helyzetet minden szempontból megvitassa, az új, megváltozott viszonyokhoz alkalmazkodva, a lehetőség szerint egy új liberális teológia alapjait körvonalazza s ezáltal a jövő évi oxfordi, nagyszabásúnak ígérkező világkongresszust előkészítse.

Az előadások általános tárgykörét a liberális kereszténység multja, jelene és jövő kilátásai alkották. A nagyjából ismert, tudományos hírnévnek örvendő előadók sok érdekes adattal és megfigyeléssel szolgáltak a jelenvoltaknak. Mindazonáltal általában véve megállapítható, hogy a konferencia kitűzött célját csak nagyon kis mértékben érte el, mert a rendelkezésre állott rövid idő alatt még a legégetőbb problémák részletes megvitatása is lehetetlen volt. A konferencia a külön-külön kétségtelenül érdekes és értékes előadások meghallgatása és egy néhány hozzászólás után kénytelen volt bezárulni anélkül, hogy a liberális kereszténység új

alapokra való építését illetőleg lényegesebb eredményekre jutott volna. A konferencia utolsó gyűlésén mégis elfogadott egy több pontból álló határozatot, mely e beszámoló végén olvasható s amely körvonalozza azokat a főbb kérdéseket és célokat, melyeknek megoldásán, illetve megvalósításán a jelenben mindnyájunknak fáradoznunk kell.

Hall Alfred sheffieldi lelkész, a nemzetközi szabad keresztény egyesület jelenlegi elnöke nyitotta meg a konferenciát. Az elnöki megnyitó a következő három pontba foglalta összes legközelebbi teendőinket: 1. Az ész jogosultságának megvédése. 2. Helyzetünk új meghatározása, újjáértékelése s bizonyos új kifejezések felfedezésének szüksége. 3. Isten imádásának a legelső pontra való helyezése.

A két első előadó, dr. H. McLachlan, a manchesteri unitárius teológiai főiskola igazgatója és dr. Schubring Vilmos berlini lelkész a következő témáról tartottak előadást: „A liberális kereszténység céljai a múltban.“ McLachlan az angliai liberális eszméknek a múltban felmutatható szerepéről és befolyásáról beszélt és lényegében körülbelül a következőket mondta: Egészen a múlt század végéig és részben azután is a legfőbb különbség az orthodox és liberális keresztények között a hitvallásoknak, hitcikkeknek hivatalos elfogadása, vagy el nem fogadása volt. A liberálisok mind meggyeztek abban, hogy a hitvallások elfogadását visszautasították, de különben mindenben a negatívum és nem a pozitívum volt ismertetőjelük. Ezt a hiányosságot az 19. sz. második felében Martineau, Drummond és a többi akkori vezető liberális teológusok felismerték; belátták, hogy az unitáriusoknak nincs joguk mindenben különbözni a többi egyházaktól s ezért igyekeztek pozitív hitet ébreszteni és terjeszteni a sajtó és olcsó könyvek kiadása által. Sajnos, ma a liberális eszmék terjedését nagyban akadályozza az angol rádió orthodox álláspontja; mely unitárius vezetőembereket ritkán enged szóhoz jutni.

Dr. Schubring szerint a német liberális kereszténység gyökere részben a reformáció individuáлизmusában, részben a humanizmusban, részben a felvilágosodásnak a vallás mágikus értelmezése elleni küzdelmében, részben pedig a német ideáлизmusban található. A liberális álláspont állandó veszélye a múltban az elszigetelődés volt. Németországban a 19. század folyamán voltak és még ma

is vannak 1. egyházilag megszervezett, 2. egyházellenes és 3. az egyház mellett, de annak keretein kívül működő szabad keresztények. A szabad kereszténység célja az egyház keretein belül megszervezni a hasonlóan gondolkozó embereket. A központi probléma ma a világ és az ember meghatározásának és értelmezésének a kérdése. Ebben a tekintetben a szabad német protestánsizmus harcol egyfelől a felvilágosodás felületes optimizmusa ellen, de ugyanakkor élesen támadja a régi orthodoxiából újra feltámasztott pesszimizmust.

Dr. Faber hollandiai lelkész, a nemzetközi egyesület titkára „Miért küzd ma a szabad kereszténység” címen tartotta a konferencia egyik legérdekesebb előadását. Véleménye szerint a szabad kereszténység a vallásos tapasztalatnak egy egészen sajátos típusával rendelkezik, mely a római katolicizmustól és az orthodox protestánsizmustól teljesen különbözik és evangéliumon alapuló humánisztikus hitközségeknek nevezhető. Ennek a sajátosságnak a felismeréséből kell a jövőben a szabad kereszténységnek kiindulnia és a problémák megoldásában résztvennie. Az előadó a következő négy pontba foglalta össze a jelenlegi szabad kereszténység legégetőbb teendőit: 1. A Biblia új szellemben való értelmezése. 2. Az ökumenikus mozgalommal való együttműködés megvalósítása. 3. A demokratikus eszmék védelmezése és 4. Nemzetközi törvény létesítése.

Dr. Dexter Róbert, az amerikai unitárius egyház bostoni központjának szociális előadója és egy jelenleg Hollandiában tartózkodó német politikai menekült, Dr. Mennicke Károly szociológus a liberális kereszténység helyzetét szociális szempontból tették vizsgálat tárgyává. Dr. Dexter szerint az emberek nagyrésznének álláspontja az, hogy szabadság csupán nemzetközi és gazdasági biztonságban élő népek között valósítható meg. Az emberek egyik csoportja szerint legfontosabb a szabadság, mások szerint a biztonság. A liberális álláspont a két utóbbi álláspont között áll, amely szerint biztonság nélkül is létezhetik szabadság. A 19. század második felében Amerika a biztonság érzésében élt. Ebben az időszakban Amerikában a liberálisizmus uralkodó szerepet játszik. A háború és az általános gazdasági leromlás a liberálisellenes mozgalmak megerősödését hozták magukkal, melyeknek állandó fejlődését az elszigetelődött tőke, főképpen pedig az állam

hatalmának fokozódó növekedése nagyban elősegítik. A liberális kereszténység feladata a jelenben ezekkel az ellenséges mozgalmakkal és elméletekkel szemben a harc felvétele egészen a végső győzelemig, melynek idővel el kell újból jönnie. Természetesen a küzdelem sikeres megvívásának elengedhetetlen feltételei a társadalmi állapotok ismerete és az azok iránti állandó érdeklődés.

Dr. Nordhoff hollandiai lelkész és az egyesület másik titkára a liberális kereszténység szociológiai alapjáról beszélt. Előadását statisztikai adatok alapján építette fel, melyeket a különböző országok liberális egyházai szolgáltatottak. Az előadó a rendelkezésére bocsátott adatok alapján kimutatta, hogy a liberális kereszténység zömét a középosztály alkotja és hogy annak jelenlegi vajudása a liberális eszmék hangoztatásának egyik oka. Ebben a tekintetben kivételek a cseh szabad keresztény egyház, mely közel egymillió lelket számlál és az ardeali unitárius egyház. A cseh egyház tagjai főképpen ipari munkásokból tevődnek össze, az ardeali egyház többségét pedig földmivesek alkotják.

Dr. Blecker, az egyesület harmadik titkára „Egyház, közösség, állam“ címen tartott előadásában az ugyancsak 1937-ben Oxfordban összegyűlendő ökuménikus konferencia programját ismertette, melynek főtémája az egyház és állam közti viszony megvitatása az adott új körülmények között. Szerinte a liberális egyházaknak e fontos probléma megoldási lehetőségeiről függetlenül kell gondolkozniok. Ugyanezen a címen kiszitett előadást dr. Kovár prágai teológiai tanár is, aki az egyház és állam önmagukban való értékét és e két uralkodó tényező együttműködésének szükségességét hangoztatta. Előadó betegsége miatt nem jelenhetett meg és dolgozatát dr. Hnik prágai teol. m. tanár olvasta fel.

Wan Huntington Fenn, amerikai unitárius lelkész és Wantier d'Aygalhiers, a párisi szabad protestáns teológiai fakultás tanára „A liberális teológia jelen kilátásai“ címen tartottak előadást. Előbbi a jelenlegi amerikai vallásos viszonyokat és liberális áramlatokat ismertette. Szerinte az utóbbi időben az amerikai vallásos liberalizmus lényeges változásokon ment át. Channing idejében azok voltak liberálisok, akik az ember méltóságának és az ember szellemi fejlődéséhez szükséges belső erő létezésének elvét elfogadták. Később a tudományos biblia-kritika és maga a tudományos szempont alkották a liberálisok és konzervatívok közötti

különbséget. A liberális ember hitt a feltalálásban, a szabadságban és szellemi emelkedésben, az orthodox a kijelentésben, tekintélyben, és engedelmességben. Az orthodox álláspont szerint az emberbe és az ész fensőbbiségébe vetett tulságos hit okozta a jelen válságot. A liberálisok a jelenlegi helyzet okát abban látják, hogy az emberek nem vették Channingnek az ember méltóságáról és az emberi fejlődéssel szembeni felelősségérzetéről szóló tanítását elég komolyan. Ma sokan úgy érzik, hogy dilemma előtt állanak és választaniuk kell az Istenben vagy az emberben való hit között; közülök számosan sajnos az utóbbi megoldást választják. Ennek az utóbbi elvnek a követői az u. n. humanisták. Az előadó meggyőződése szerint az amerikai liberális teológiának a transcendens Istent, mint az imádás tárgyát kell új erővel hirdetnie, hogy ezáltal az Isten immanens és transcendens volta közti egyensúly helyreállhasson.

Wantier d'Aygallier szerint a jelenlegi teológiai helyzet liberális eszmék terjedésére kedvezőtlen. A tekintély felé haladó általános mozgalom úgy a vallás, mint a politika terén erősödik a mely vallásos tekintetben az ifjúságot a dogmatizmus karjaiba vezeti. Ez a dogmatizmus a szigorú kálvinizmus újjáélesztésében nyilvánul meg, melynek fő képviselője és pártfogója Barth Károly. A történelem és lélektan teljesen háttérbe szorulnak. A mai ifjúság nem hajlandó személyesen és függetlenül gondolkodni. A szociális kereszténységnek is hátat fordítanak, mert az az ők szemében tulságosan emberinek tűnik fel. Minden személyes gondolkozást és megnyilvánulást az eretnokség vádjával illetnek. A központi dogma az ember tehetetlensége. Az erkölcsstan el van teljesen hanyagolva. A szabad kereszténység feladata e szomorú körülmények közepette a történelem rehabilitása, teljesen új teológiai alap leromlása a történeti bírálat, lélektan és komoly miszticizmus irányítása mellett.

A konferencia két utolsó előadását dr. Neander Herman svéd lelkész és dr. Varga Béla egyházi főjegyző tartották e címen: „A liberális kereszténység vallásos alapja.“ Dr. Varga Béla előadása egyike volt a legmélyebbeknek és legrendszerezesebbeknek, amelyek a konferencián elhangzottak. Az előadás gondolatmenetét a következőkben vázoljuk: A liberális kereszténység célja mindig az volt, hogy a kereszténységet a Jézus tiszta és közvetlen vallássóságához visszavezesse. Általában véve azonban meg kell álla-

pitanunk, hogy a liberális kereszténység ma válságon megy keresztül s nincs elég erőnek a birtokában ahhoz, hogy céljának megfeleljen. E körülmény mély elvi-, lélektani- és szociológiai okokra vezethető vissza.

A liberális kereszténység tisztító munkája, amellyel az egyház tekintélyét és a dogmákat az utból eltávolította, a tudományos kutatás segítségével ment végbe. Az ész csak mint eszköz szerepelt; az igazi cél a vallásos érzés eredeti forrásának a kikutatása volt. Lassanként azonban az eszköz a célt háttérbe szorította, melynek eredményeképpen a vallásos liberálizmus és a racionálizmus körülbelül ugyanazt az értelmet nyerték. A liberálizmus másik jellemvonása az individuálizmus, melynek hátrányai vannak főképpen vallásos területen. A individuális képzetek ugyanis egyfelől elzárják az egységes, közös szellem kialakulásának az útját, másfelől pedig ellentétben állanak a racionálizmussal, ami a szabad keresztény eszmék fejlődését akadályozza. Az új alapokon felépülő liberálizmusunk egyik fontos feladata, hogy a racionálizmus és individuálizmus fogalmait alapos revízió alá vesse.

A liberális kereszténység a szellem vallása és ezért benne úgy az irracionális, mint a racionális helyet találnak. Liberálizmus és az irracionális nem ellentétek. A személyes vallásos érzés, amely minden vallásosságnak alapját képezi, irracionális. A szellem vallásának a cselekedetek, a társadalmi kötelességek vallásává kell lennie. A metafizikai vágyódást pedig, mely minket Istenhez vezet, a társadalmi életben kell megvalósítanunk. Ez a Jézus élményei kimeríthetetlen gazdagságának a hirdetésével érhető el. A hétköznapi élet valótlanágaival szembe kell állítanunk az Istenországa igazságait. Küzdenünk kell a konvencionális hazugságok ellen, amelyek a nemzetközi politikában, éppen úgy, mint a kereszténységben és a mindennapi életben mind nagyobb mértékben érvényesülnek. Ez a liberálizmus tulajdonképeni feladata.

A felsoroltakon kívül még dr. van Holk, hollandiai egyetemi tanár, az egyesület alelnöke és Goehling berlin-brandenburgi lelkes tartottak előadásokat. Több érdekes hozzászólás is volt minden előadás után, azoknak ismertetésére azonban nincs helyünk.

A konferencia zárógyűlésén egyhangulag elfogadta a következő kiáltványt:

Az 1936-iki arnhemi konferencia, melyen tíz ország delegátusai

vettek részt, újból kinyilvánítja szellemi egységét és megerősíti a teológiai tudományokban és vallásos munkában való együttműködési vágyát.

A konferencia meggyőződését a következőkben nyilvánítja:

I. A jelen idők számára hatni tudó élő üzenet első feltétele a mély vallásos hit Istennek, a mi Atyánknak gondviselésében, akinek kinyilatkoztató jelenléte állandó személyi és társadalmi életünkben, a természetben és történelemben egyaránt; az ember méltóságának és az emberi személyiség értékének elismerése; a Jézus szellemében megvalósuló közösségi élet lehetőségében való hit.

II. Egy ilyen üzenet megvalósíthatása érdekében a következő kutatások és tanulmányozások szükségesek:

a vallásos ismeretek filozófiai megalapozása; a Biblia új megértése, mely a tudományos kutatások eredményeihez alkalmazkodik és utat mutatni képes a modern életbe; a Szentlélek teológiája, mely a vallásos tapasztalatból indul ki és az Isten immanenciájának és transcendenciájának új megismerésére vezet; komoly törekvés a kereszténység erkölcsi elveinek a személyi, társadalmi, gazdasági és nemzetközi problémákhoz való alkalmazására; megújulás a gyakorlati teológiában, főképpen az istentisztelet, vallásos nevelés és pásztori munka tekintetében.

III. Megváltozott szociológiai helyzetünkben a jelenlegi viszonyok követelik a hatalmi államnak mind komolyabb mértékben jogállammá való átalakulását, mely jogállam az egyházaknak szellemi feladataik megvalósíthatása céljából szabadságot és önállóságot biztosít.

A teológiai konferencia ezért felszólítja a nemzetközi egyesület összes csoportjait, személyes tagjait és a vallásszabadság barátait, hogy minél nagyobb számban jelenjenek meg az 1937 augusztus 3 és 8 között Oxfordban tartandó világkongresszuson, hogy ott kinyilatkoztassuk a mi közös hitünket „a liberális kereszténységben, amelyre a világnak szüksége van.”

Strassbourg.

ifj. Kovács Lajos.

A Basilius Istvánról szóló adatok igazi eredménye.

Az elmúlt évtizedek két egymásutáni szorgalmas unitárius egyháztörténésze: Kanyaró Ferenc és Borbély István alkalomadtán olyanokat irogatott Basiliusról, még a Pokoly Józseftől rávonatközöleg közzétett adatok megjelenése után is, amelyek már akkor sem állták meg helyöket, úgyhogy mindenesetre elérkezett az ideje összevetni a régibb és újabb adatokat s megállapítani a belőlük elvonható valóságot.

Ama hozzávetés ellen, hogy Basilius a XVI. századnak a huszas éveiben született, nem igen tehető kifogás. Az meg épen bizonyos, hogy cluji születésű volt. Midőn ugyanis honi tanulmányai befejeztével külföldre ment s 1549. július 22-én a wittenbergi egyetem hallgatói közé lépett, Stephanus Basilius Clausenburgensis Transylvanusnak nevezte magát. Ennél fogva ugyanőneki kellett lennie annak a Stephanus Transylvanus Clausenburgensisnek is, aki az 1550—51. tanév első felében a jeni egyetemre iratkozott be. Hazájába visszatérvén, a cluji iskolának előbb lectori, 1555 őszén igazgatói tiszttel ruházták fel. Igaz, hogy csupán 1558. jan. 26.-áról említi hiteles adat rectornak,¹ de minden valószínűség mellett szól, hogy attól kezdve vitte ezt a hivatalt, amikor Dávid Ferenc Sibiuba távoztával elhagyta azt. Ő is követte a rektorok rendes pályáját, akiknek ez a foglalkozás csak átmenet volt a lelkésztséghez s még 1558 folyamán az egyik magyar prédikátorságot vállalta el ugyanott. Innen azonban egy-két év múlva eltávozott, mert már 1561. szept. 14-én arról volt szó Clujon, hogy akárhol van, keressék fel s hívják vissza prédikátornak. Alighanem közvetlenül Rettegre ment volt, ahol az 1566. évről egy részében még működött.² Ámde még ebben az évben sikerült a clujiaknak előbb jelzett tervöket megvalósítani, ismét megnyer-

¹ Jakab Elek: Kolozsvár története. II. k. 107. l.

² Saját följegyzése szerint ekkor ott született egy leánya (Keresztény Magyar 1879. 388. l.)